

ЛИСТИ Й. ДЗЕНДЕЛІВСЬКОГО ДО Л. СПАНАТІЙ

Йосипа Олексійовича Дзензелівського завжди вирізняла виняткова працьовитість, наполегливість, чесність, толерантність, людська доброта, сміливість у постановці проблем і вміння на високому фаховому рівні їх розв'язувати.

Йосип Олексійович навчав мене* в університеті, був куратором нашої групи, керівником мовознавчого гуртка, де я старостувала, керівником курсової роботи про Якова Головацького, науковим керівником кандидатської дисертації “Гончарна лексика в говорах української мови”.

Йосип Олексійович у 1997 році протягом двох тижнів читав лекції зі спецкурсу “Історія українського мовознавства” для студентів-філологів Миколаївського державного університету, а впродовж 2003-2004 навчального року працював професором на кафедрі культури мовлення та редагування цього вузу. За його сприяння та його іменем в університеті було відкрито одноразову аспірантуру зі спеціальності 10.02.01 – українська мова.

Про Йосипа Олексійовича часто з повагою і вдячністю розповідаю на лекціях і практичних заняттях із курсу “Українська діалектологія” як про надзвичайно ерудованого і дуже вимогливого професора. Він для мене – Учитель, Наставник, Людина з великої літери.

До 90-річчя від дня народження Й.О. Дзензелівського пропоную увазі студентів, учених, зокрема молодих, із власного архіву шість листів-настанов, листів-консультацій із 20-ти, написаних протягом 1989-2004 років.

Лист № 1. Вельмишановна Любов Степанівно!

Я перечитав написану Вами частину дисертації. Тепер я глибоко переконаний, що атлас у Вас вийде просто чудовий і дуже цікавий (слід же мати на увазі, що це дуже давня лексико-семантична група), потрібний не лише для лінгвістів.

Що стосується лексикологічного аналізу, то його слід починати за рахунок паралелей та співставлень, аналізу фонетичного, словотворчого (звичайно, де це потрібно) та лексикологічного опису. На полях я поробив свої уваги. Просив би якось інтенсифікувати свою роботу. Бланківку тут можна виготовити.

Словом, якось підтримуйте якийсь зв'язок, інформуйте про свою роботу
6.06.89 З повагою Дзензелівський Й.О.

Лист № 2. Вельмишановна Люба Степанівно!

Дякую за надіслану брошуру “Діалектна лексика народних промислів Миколаївщини”. Це добре, що Ви видали цю брошуру, а потрібно якось трохи швидше рухати дисертацію.

Я надіслав був Вам написане тут Вами в Ужгороді, але мені то чомусь повернулося назад. Я не мав Вашої адреси. Тепер маю ту адресу і посилаю Вам то просто так, як було надіслано раніше.

З ректорату університету мені передали, що є запрошення поїхати до Вас прочитати курс української діалектології. На превеликий жаль, я зараз ніяк не можу то зробити, хоч і дуже б хотілося побувати у Вашому місті. Ваша лаборантка з кафедри дзвонила мені на кафедру, і я їй сказав, що зможу поїхати десь у наступному році.

Чому Ви нічого не пишете? Пишіть про свою дисертацію. У якому вона стані? Уже б пора її якось закінчувати.

24.04.90 З повагою Дзензелівський Й.О.

Лист № 3. Вельмишановна Люба Степанівно!

Щиро дякую Вам за лист і інформацію. Я дійсно хотів би побувати у рідних краях і в теперішньому нашому обласному центрі – Миколаєві, звідки, між іншим, я разом з іншими студентами Одеського університету виїхав був поїздом у Дніпропетровськ, щоб уже мене постригли в армію.

Отже, для мене найзручніше було б поїхати до Вас десь з самого початку другого семестру, можливо, трохи пізніше.

Прочитати я б міг Вашим студентам якусь кількість лекцій з історії українського мовознавства та української діалектології. Про це я писав на Вашу кафедру, Леонідові Семеновичу**. Другий семестр у мене порівняно з першим набагато вільніший, і я міг би вільно скористатися цим.

Звичайно, що у силу своїх можливостей, я міг би надати якісь поради Вашим викладачам відносно дисертаційних робіт і взагалі організації наукової роботи (зрозуміло, якщо ці поради будуть комусь потрібні).

Поздоровляю Вас із другим сином і бажаю і Вам, і Вашому чоловікові, і Вашим синам міцного здоров'я і взагалі всього найкращого.

Передавайте вітання Леонідові Семеновичу і скажіть, що я чекатиму того офіційного запрошення.

Вітання всім Вашим кафедрам.

5.12.92 З повагою Дзензелівський Й.О.

* Вступне слово до публікації листів Й.О.Дзензелівського належить Любові Спанатій, аспірантці професора Й.О.Дзензелівського, тепер доценту Миколаївського державного університету.

** Донець Леонід Семенович – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української мови Миколаївського державного педагогічного інституту.

Лист № 4. Вельмишановна Любо Степанівно!

Дякую Вам за лист і прості відверті слова. Ну що ж, мене то все не схвилювало. Ні, то ні. Я не набивався, тим більше, що у другому семестрі у мене було багато роботи. І приємно, що ця робота була плідною і результативною.

Що стосується Вашого стажування в Ужгороді, то будь ласка. Чим зможу, завжди радий Вам допомогти. Звичайно, що Вам уже давно слід було закінчити дисертацію. Але бувають різні обставини. Наскільки знаю, час Ви зовсім не змарнували. І то треба. Отже, оформляйте відповідні потрібні папери і приїжджайте.

Щире вітання Вашому чоловікові і хлопцям.

12 травня 1993 р.

З повагою Дзендзелівський Й.О.

P. S. Зараз я друкую III том свого атласу. Як не дивно, у такий час. Чи зможете якось допомогти у розповсюдженні?

Лист № 5. Вельмишановна Любо Степанівно!

Я одержав Вашого листа і цілком одобряю Ваше рішення відносно закінчення дисертації. Уже давно пора! Давайте плануйте все так, щоб цього року не лише завершити, а й захистити.

Бланківка вийшла цілком добра. Тепер важливо відібрати карти, що ввійдуть в атлас – додаток до дисертації. І робити то акуратно чорною гарною пастою чи тушем. Робіть один примірник, а тоді на ксерокс. Старайтеся закінчити ті два розділи, щоб після читання то можна було уже передруковувати начисто. Так, я пам'ятаю, що факти (матеріали) для співставлень, порівнянь, продовжень ізоглос у Вас є. Отже, працюйте, пишть, завершуйте. Про деталі захисту можна буде говорити після ознайомлення з текстом дисертації.

Вітаю Вас і бажаю натхнення і якнайшвидшого завершення дисертації.

До речі, скільки у Вас публікацій і які? Бо тепер це має важливе значення. Інформуйте мене про хід роботи.

Всього Вам найкращого.

03.02.95

З повагою Дзендзелівський Й. О.

P. S. При виготовленні чистовиків карт користуйтеся офіцерською лінійкою. Тоді у Вас всі знаки будуть однакові і акуратні. Не пам'ятаю, чи казав я Вам про цей дуже простий і зручний пристрій.

Лист № 6. Вельмишановна Любо Степанівно!

У санаторій я не поїхав, бо захворіла дружина, а ми збиралися їхати разом.

Читаю Вашу дисертацію. Враження в мене таке, що матеріал дуже добрий, потрібно то все лише відповідно оформити, місцями привести, як кажуть, до кондиції.

Відносно структури роботи. Гадаю, що розділ “Лексика, пов'язана з випалюванням” має бути передостанній (IV), а розділ про назви гончарних виробів останній. Це більш природно до процесу виготовлення. Це ж, власне, фінал.

Ще раз наполягаю, що не слід “займатися” етимологізуванням чи, точніше і відвертіше, переписувати етимологічні словники. Запам'ятайте, що лише в тому випадку, де Ви щось додасте чи уточнюєте або спростовуєте, Ви можете заглиблюватися в ці речі. При загальнослов'янському слові давайте посилання на ЕСУМ чи на Фасмера (після слів на літеру М) і все. Цікавитися і займатися етимологізуванням Вам потрібно лише при описі засвідчених (Вами чи в літературі) діалектизмів, які досі ще не етимологізувалися. Зрозуміло, що тут можна робити лише те, де щось вдається, де це дозволяє досвід і знання, при цьому не забувайте, що є вставні слова типу *можливо, вірогідно, очевидно* і т. п. Не слід бути в таких випадках надто категоричною. Ваше завдання полягає в докладному описі всього наявного матеріалу (повторюю: зібраного Вами і звідченого вже в літературі) з виходом, де це можливо, до найближчих сусідів – білорусів, росіян та поляків, а при нагоді й далі до інших слов'ян.

Ви взагалі мало зважаєте на розміщення назв на лінгвогеографічній карті. Слід пам'ятати, що локалізація явища, місце його в загальному лінгвістичному ландшафті – то дуже важлива частина його історії. Я читаю Вашу роботу так: коли проглядаю якийсь параграф, то тримаю перед собою відповідну карту. Так і Ви маєте робити, коли описуєте цей параграф. Коли переглядаєш лінгвістичну карту і читаєш відповідний запропонований опис, саме тоді з'являються якісь міркування, бо сама карта багато чого підказує.

Ви майже не пишете, не виділяєте, що таке то слово *діалектизм*, що досі він ще не фіксувався, чи вже кимось відзначався, і т. ін. А це ж буде потрібно для висновків.

Тепер ще дуже важливий момент. Степові говори, як відомо, є говорами нової формації. Вони розпочали складатися, чи формуватися, з другої половини XVIII ст. після російсько-турецьких війн і звільнення цієї території від турків. На цю вільну територію з багатими землями стали переселятися із густонаселених Київщини та Полтавщини (з півночі) та із заходу. У цей же час тут багато було розселено

кріпаків російських поміщиків-генералів, що брали участь в турецькій кампанії (винагорода переможців). Відомо також, що тут же на запрошення російського уряду було поселено чимало німців, сербів (пор. як пам'ятку про це назву Новосербка) тощо.

Ваші карти взагалі досить яскраво і переконливо відбивають всі ці речі: на півдні (степові говори) часто можна побачити на досить далекій відстані те, що фіксується на Київщині та Полтавщині, а також те, що локалізується на території південно-західних говорів. Коли б це трапилося на одній чи двох картах, то це можна було б вважати випадковістю, а коли відзначається досить багатьма картами, то це вже не випадковість, тут необхідні відповідні пояснення, коментарі. До того, про що я Вам говорив про зміст висновків, слід буде додати і цей момент. Отже, маєте скласти зведені карти і про перенесені ГН (гончарні назви – коментар укладача) з півночі, і про перенесення із заходу. Ви, звичайно, розумієте важливість цього не лише в плані діалектології.

При визначеннях у заголовках параграфів слід докладно описувати етнографічну сторону справи, звичайно, не всі так добре знають, як Ви. Такі докладні описи у ряді випадків самі підказують пояснення описуваного явища (мотиви саме такої його номінації) тощо.

Взагалі у дисертації варто враховувати побільше цікавих народних пояснень, приказок, прислів'їв, взагалі народних сентенцій. Ваша монографія має бути великою, чи в усякому разі значною, мірою і етнографічною.

До речі, чи звертали Ви увагу на так звані індивідуальні клейма майстрів? Якщо такий матеріал у Вас є, то й про це варто буде хоч коротко написати (десь уже в кінці перед висновками). А якщо вдасться надрукувати монографію (через колег в Опішні), то про це, думаю, можна написати й окремий розділ.

Бачу, що Ви маєте певні труднощі при описі назв процесів, що позначаються загальновідомими дієсловами чи сполученнями з дієсловами (наприклад, назви процесу розмалювання посуду перед обпалюванням). Тут немає потреби багато розписувати про ті загальноживані слова, вказувати, де то має місце, про звуження чи розширення семантики і т. ін. Давати, де то є, продовження ізоглос і все.

Чому у своїх описах Ви не використовуєте матеріалів Атласу української мови (тт. 1-2). Необхідно взяти до уваги і регіональні атласи (Штібера, мій, Рігера, Ващенко тощо, словом, всі).

Тепер про карти та атлас. Якщо назва зустрічається хоч у 2 селах, то її слід на карті подавати окремим знаком. Поодинокі назви відзначаєте загальним відсильним знаком (X). Ще раз добре продивіться вступну частину до I тому мого атласу і керуйтеся тим. Варіанти (фонетичні, морфологічні) з регулярними явищами (наприклад, варіанти з *i*, *y*, *y*о тощо на місці давнього *o* у новозакритих складах; інфінітиви на *-ть* у північних говорах т. п.) варто об'єднувати одним знаком, хоч ці варіанти з регулярними явищами також цікаво було б відзначити, але уже відповідними знаками; див. у моїй передмові про протиставлення першого, другого та третього ступеня.

Відбирайте карти, що підуть в атлас. Думаю, що в додаток до дисертації варто дати порівняно невелику частину карт, що дають виразні ареали, хоч хотілося б, щоб того було достатньо. Чи були Ви в Опішні і що Вам там обіцяли? Якщо нічого доброго не пообіцяли, то давайте карт побільше. Але майте на увазі, що параграфів в описах, звичайно, буде більше, ніж карт, бо на ряд понять карт просто може й не вийти (наприклад, скрізь однакова назва і т. ін.).

У Миколаєві всієї літератури, що Вам потрібна, не буде. Але чи зможете Ви відірватися на деякий час від інституту та від домашніх, бо це для жінки також не завжди просто?

Ще одна дуже важлива порада: думаю, що кожен розділ слід починати коротким вступом. Наприклад, I розділ про різноманітність глин в Україні і як це позначається в гончарній справі. Розділ про гончарний круг – про відмінності в його конструкції. Розділ про випалювання – про відмінності в конструкції горна, які дрова використовуються в залежності від пори року, чи використовується ще якась паливо (наприклад, торф і т.ін.). Це слід продумати.

У розділі про гончарні вироби у вступі варто сказати про колір, форми та про наявність тих чи інших виробів у тих чи інших місцевостях тощо.

Читання я вже, власне, закінчив, але залишилося ще десь з 5 сторінок, то я тепер відклав, бо вчитую верстку (коректуру) своєї досить великої праці (друкується у Львові в НТШ). Коректуру мушу якнайшвидше повернути. Думаю, що Ви тепер маєте що робити, з цього мого листа, гадаю, Ви можете взяти багатенько. І все те, що можна робити в Миколаєві, – робіть. Час то вже описати. Коректурую я буду зайнятий до кінця квітня.

Квітень, 1996. З повагою Дзєндзелівський Й.О.

Матеріал підготувала до друку Любов Спанатій, доцент Миколаївського державного університету

